

APEL·LES MESTRES, POETA I NINOTAIRE A LA LLUMANERA DE NOVA YORK (1874-1879)

I

L'1 de novembre de 1874 va aparèixer als Estats Units el primer número de *La Lluanera de Nova York - Revista catalana de noves y gresca*, impresa als tallers d'*El Cronista*, fundada per l'escriptor i director Artur Cuyàs i pel dibuixant Felip Cusachs —aleshores col·laborador del *Daily Graphic*— i subvencionada per l'empresari Emili Puig (núm. 1, XI-1874: 2).¹ Convé que de seguida cridem l'atenció envers el just equilibri que unia, en honors i responsabilitats, els noms dels dos fundadors als crèdits de la revista, «feta per dos catalans, un ab lo llàpis y lo altre ab la ploma» (núm. 1, XI-1874: 2).

Pel que fa a les relacions de *La Lluanera* amb les revistes locals, llegim al primer número que «al eixir á llum LA LLUMANERA DE NOVA YORK ofereix una ma fraternal an *El Cronista*² que en aquesta gran ciutat vetlla por los interessos y la honra de la Patria, y envia un saludo carinyós a tots los seus germans de la premsa, aixis de Cuba com de tota Espanya» (núm. 1, XI-1874: 3). Tot i que *La Lluanera* s'adreça explícitament als catalans d'arreu del món, els fundadors esperen que les colònies nord-americana i cubana, així com els lectors residents a Catalunya, contribueixin econòmicament a l'èxit de l'empresa, des del moment que «la *llumanera* no pot cremar sense *oli*, y lo oli que ha de fer cremar LA LLUMANERA DE NOVA YORK es la protecció dels catalans de Nova York, de Cuba y de Catalunya. Si donan *oli*, LA LLUMANERA DE NOVA YORK se encendrà una vegada cada mes» (núm. 1, XI-1874: 2); i, en efecte, la revista va aconseguir de sobreviure fins al mes de maig de 1881, amb un total de setanta-tres números.

1. Aquest article s'emmarca en una línia d'investigació sobre la literatura popular catalana que ha rebut finançament del Ministeri de Ciència i Innovació a través del projecte d'I+D: FFI 2009-08202/FILO.

2. «Lo actual director interino del periódich espanyol, *El Cronista*, es fill de Catalunya» (núm. 1, XI-1874: 2).

La Llumanera, però, és prou coneguda entre els estudiosos del període, que hi han sabut trobar un llarg seguit de centres d'interès a causa de l'exotisme («LA LLUMANERA DE NOVA YORK es lo únich periódich escrit en catalá ques publica fora de Catalunya», núm. 1, XI-1874: 3), però també de l'interès objectiu de la revista. D'aquesta manera, Lluís Costa i Fernández hi escoltà «la veu d'una burgesia catalana a favor d'una Cuba espanyola» (Costa i Fernández 2005), tot fent-ne una acurada lectura política; Joan Matabosch i Joaquim Molas (*Llumanera* 1987) hi estudiaren l'activitat dels fundadors, tot enllaçant-la amb les forces de la Renaixença; August Bover saludà el 1988 l'edició facsímil de la revista, que ara es pot consultar encara més fàcilment a través d'Internet, i Carme Oriol analitza els lligams de *La Llumanera* amb la literatura popular en un article actualment encara en premsa (Oriol [en premsa]). És natural, doncs, que, amb aquests precedents i aquestes referències, nosaltres ara puguem entrar directament en matèria tot deixant de banda altres aspectes relacionats amb la presentació general de la revista. Del cabdell que representa, ara n'estirarem un nou fil. Mirarem d'esbrinar, en efecte, l'itinerari més o menys complex que dugué Apelles Mestres, poeta i *ninotaire*, a les pàgines de Nova York.

II

El 1874, any de fundació de *La Llumanera*, trobem Apelles Mestres, quan encara no ha complert els vint anys, que acaba d'encetar una *Llibreta de notes de viatge*, àlbum d'esbossos i apunts reservat a un viatge que el durà, entre el 17 de març i el mes d'abril, a Lleida, Saragossa, Madrid, l'Escorial, València i Tarragona. Gràcies a aquest quadern podem reconstruir els seus gustos literaris i la seva contínua formació com a artista: aquells dies, per exemple, Mestres llegeix *Los pequeños poemas* de Campoamor (Madrid, Imprenta de la Biblioteca de Instrucción y Recreo, 1871) i els *Cantares gallegos* de Rosalía de Castro (Vigo, Establecimiento tipográfico de D.J. Compañel, 1863¹). Falten uns quants anys, encara, perquè faci el sòlid salt literari que el durà més enllà dels Pirineus. Convé cridar l'atenció sobre la simpàtica nota autògrafa que encapçala el manuscrit: «Libro de notas que perteneció al eximio literato y novelista Apeles Mestres»; és a dir, el jove artista, al qual el gener d'aquell mateix any l'editor Salvador Manero havia encarregat la seva primera il·lustració remunerada, es considera «literat i novel·lista», però encara no dibuixant. Es tracta, naturalment, d'una íntima broma goliardesca, una nota de vanitat hiperbòlica en qui no ha publicat encara cap text literari que hagi transcendit, però es deixa endur, com és natural, per les il·lusions pròpies de l'edat adolescent.

Un cop reintegrat a Barcelona, a partir del mes d'abril de 1874, Mestres entrà en contacte amb *La Renaxensa*, que li publicà la seva primera poesia co-

neguda, «La nit de Nadal».³ Hi encetà, tot seguit, una nova experiència de periodista, d'articulista concretament, no pas de dibuixant, tot col·laborant amb una crítica relativa a l'Exposició de Belles Arts (Mestres 1874a), una ressenya de l'*Anuari Catalá* de Francesc Matheu (Mestres 1874b) i, entrats ja en el 1875, amb la necrologia de Marià Fortuny (Mestres 1875a), traspasat a la fi de l'any anterior. A la redacció de *La Renaxensa* coincidí, com és natural, amb l'equip de direcció, format per Àngel Guimerà i Pere Aldavert; però també, entre d'altres, amb Joaquim Maria Bartrina, Pompeu Gener, Joaquim Riera i Bertran, Joan Sardà i Francesc Maspons. Aquestes bones relacions amb l'estructura interna de la revista li van permetre de publicar als tallers de la impremta de *La Renaxensa*, abans del mes de març de 1875,⁴ el seu primer llibre de poesia, *Avant* (1875b), en el qual el jove poeta fixa el temps de les tertúlies literàries tot reprenent alguns dels seus textos del període 1872-1874.

Actualment se'ns fa difícil comprendre l'abast de la projecció literària que aconseguí el primer llibre d'Apelles Mestres. Coneixent les qualitats de la seva obra posterior, els versos primerencs del poeta ens semblen un llarg exercici d'estil, una sèrie de provatures no sempre del tot reeixides. Però el fet és que *Avant* no passà en absolut desapercbut, entre altres motius perquè Josep Roca i Roca en va publicar una ressenya entusiasta a *La Bandera Catalana* (Roca i Roca 1875),⁵ en què l'elogià de manera molt sentida.

Josep Roca i Roca era aleshores director (1871-1908) de *La Campana de Gracia*⁶ i *La Esquella de la Torratxa*,⁷ les dues populars revistes que editava el llibreter Innocenci López Bernagosi a Barcelona i de les quals Apelles Mestres havia d'esdevenir el principal il·lustrador pocs anys més tard.

III

De la mà de López Bernagosi ara tornem a *La Llumenera de Nova York*. I és que el llibreter barceloní era, en efecte, en el moment de l'aparició de la re-

3. *La Renaxensa*, iv núm. 25, 1874, 300.

4. Correspon al 4 de març de 1875 una ressenya a càrrec de Teodor Baró, apareguda a *Crònica de Catalunya* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, AM. 806).

5. En una anotació amb el monograma d'Apelles Mestres, conservat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AM. 804), hi podem llegir: «Primera crítica de la meva primera obra. I així va néixer la meva amistat amb en Roca i Roca que durà fins a la seva mort, osia, durant 50 anys».

6. Fundada el 8 de maig de 1870, Apelles Mestres en fou el principal il·lustrador a partir del 10 de maig de 1877 (núm. 389).

7. La primera època s'encetà el 5 de maig de 1872 i durà fins el 26 de maig de 1872, amb un total de 4 números; la segona època, igualment breu, anà del 15 de novembre al 6 de desembre de 1874, també amb un total de 4 números. La revista va reprendre's definitivament el 19 de gener de 1879 («Any 1» de la seva època definitiva): des d'aquest primer nou número de la revista, Apelles Mestres en fou el principal il·lustrador.

vista americana, el seu únic distribuïdor a l'Estat espanyol.⁸ No cal dir que *La Llumanera* no podia representar, en absolut, una competència envers *La Campana de Gràcia* que, diguem-ho de passada, era suspesa per segon cop aquells mateixos dies i donava pas a la segona època de *La Esquella de la Torratxa*. Al contrari, per a l'únic agent de *La Llumanera* a Catalunya, la nova revista representava un guany afegit, des del moment que els principals centres culturals barcelonins van incloure de seguida aquesta nova publicació als llistats de revistes a disposició dels socis.⁹

Però no només això. *La Llumanera* va beneficiar-se immediatament del favor i del dinàmic activisme dels principals escriptors catalans del període, que respongueren amb entusiasme a la crida que Artur Cuyàs havia llançat al primer número: «Desitjant que LA LLUMANERA DE NOVA YORK sia lo medi de comunicació entre los catalans que están esparcits por lo món, y com tenim lo projecte de enviar números de LA LLUMANERA á todas parts ahont hi havia catalans, preguem an aquells dels nostres paysans que sian aficionats á las lletres catalanas quens afavorescan ab alguna contribució, ja sia correspondencia, article ó poesía» (núm. 1, XI-1874: 3).

Els primers mesos de col·laboració catalana a *La Llumanera* semblen seguir iniciatives personals, cops de cap autònoms. D'aquesta manera, trobem que Víctor Balaguer participa al segon número amb la traducció del castellà d'una «Balada de Catalunya», de Ventura Ruiz Aguilera (núm. 2, XII-1874: 3);¹⁰ Agna de Valldaura, al quart, amb una poesia dedicada «A un aucellet» (núm. 4, II-1875: 3), i el novel·lista Josep d'Argullol, amb puntuals informacions relatives a les novetats culturals i urbanístiques de la ciutat de Barcelona.

Però d'una manera natural, a poc a poc, aquestes col·laboracions es van anar articulant entorn d'alguns cercles culturals catalans. Per exemple, sembla inevitable que seguint els seus estrets contactes amb Innocenci López, amb el qual col·laborava des de la iniciativa dels «Singlots poètics» (1864), Serafí Pitarrà pogués

8. El núm. 1 comptava només amb tres agents: a Nova York, l'Havana i Barcelona; pel que fa a aquesta darrera ciutat, l'abril de 1875 s'hi afegí un segon distribuïdor, Bastinos i Fills, substituït el mes següent pels editors Eudald Puig i Àlvar Verdaguer.

9. *La Llumanera*, com és natural, havia de sobreviure gràcies a la publicitat i les subscripcions: «Estém segurs de que en aqueix propòsit [conservar encesa LA LLUMANERA] nos ajudarán tots los nostres germans, procurant aumentar la subscripció de LA LLUMANERA de modo que no hi havia un catalá dintre ó fora del món que no la rebí» (núm. 2, XII-1874, 2).

10. Cal tenir en compte que Víctor Balaguer tenia interessos personals, i polítics, amb la iniciativa de *La Llumanera*, des del moment que havia estat nomenat membre de la comissió per a l'Exposició Universal de Filadèlfia prevista per al 1876, sobre la qual *La Llumanera* informava sovint. En efecte, aquest tema interessava intensament el sector comercial català, tal com demostra la següent citació presa del segon número de *La Llumanera*: «Habem rebut algunas cartas de Catalunya, entre altres una de la Societat pera lo Foment de la Producció Nacional, establerta á Barcelona, demanantnos noticias é informes respecte de la Exposició Internacional que ha de celebrarse á Filadèlfia en lo any 1876» (núm. 2, XI-1874, 2).

esdevenir un nom de relleu, fortament desitjat pels redactors de *La Lluanera*. I, en efecte, a partir del mes de març de 1875 Pitarra hi publicà tres *faules* («Lo bitllet de banch y l'unsa», «Lo rosiñol y la clau» i «La pensanterera y l'aygua»), tot esdevenint, alhora, corresponsal des de Barcelona de la revista americana. En guanyar sis premis als Jocs Florals de Barcelona l'any 1875 i ser nomenat mestre en *gai saber*, la seva presència a la revista s'intensificà de manera notable.

Però no és aquest el filó que ens interessa seguir: Ni tampoc el de *La Jove Catalunya*, que de manera immediata informà Artur Cuyàs, per mà del president Francesc Ubach i Vinyeta, que «aquesta Societat, en sessió del 19 de Decembre [de 1874], acordà per unanimitat felicitarvos per la publicació del periòdich LA LLUMANERA que tan digna y acertadament dirigeiu» (núm. 5, VII-1875: 3). Convé que ens concentrem, en canvi, en la revista barcelonina *La Renaxensa*, la seva redacció i el seu equip de col·laboradors, entre els quals figurava, com hem dit més amunt, Apelles Mestres.

IV

De fet, el mateix president de *La Jove Catalunya*¹¹ era un d'aquests col·laboradors;¹² amb el seu vicepresident, Francesc Matheu, Apelles Mestres ja hi havia entrat en relació en publicar a les pàgines de *La Renaxensa* la ressenya de l'*Anuari Catalá* (Mestres 1874b), publicació en què trobem, a més, el 1875 (tot i que el peu d'impremta és de l'any anterior) la segona poesia d'Apelles Mestres que va veure la llum (d'entre les que coneixem): «La cassera reyal» (Matheu i Fornells 1874: 192-193), més tard recollida a les *Cansons ilustradas* (1879, a càrrec de López Bernagosi). I ja hem parlat prou de Josep Roca i Roca, col·laborador, com Pitarra, tant de *La Renaxensa* com de les iniciatives impulsades precisament per López Bernagosi.

Veiem, doncs, que Apelles Mestres compta amb òptims canals de promoció personal. Serà, però, *La Renaxensa* qui li obrirà les portes de Nova York. Ja al segon número, *La Lluanera* informava els seus lectors que «la excel·lent revista catalana que publica á Barcelona baix lo títol de *La Renaxensa* ha entrat en lo quint any de sa publicació adoptant la forma de llibre en 4º que tenen las principals revistes europeas. Lo primer número del any quint es molt interessant, puix conté articles dels coneguts escriptors Milá y Fontanals, Vilarasa, Angelon, Puiggarí, Cayetano Vidal, Dámaso Calvet, F.P. Briz y Fidel Fita, y com folletí una novela den Frederich Soler, titulada: *L'any trenta cinch*» (núm. 2, XII-1874: 4).

La direcció de *La Renaxensa* continuà amb un peu a Nova York, on envià, esperant-ne, com és natural, una bona difusió, els números 7, 8 i 9 d'aquell any

11. No trobem, malgrat tot, el nom d'Apelles Mestres entre els membres coneguts de *La Jove Catalunya* (veg. Tomàs 1981: 383-407).

12. Comença a publicar poesies a *La Lluanera* a partir del mes de maig de 1875, núm. 7.

v, números que contenien «interessants articles y galanas poesías degudas á las millors plomas de la nostra terra» (núm. 6, iv-1875: 3).¹³ Podem assenyalar que entre aquestes plomes hi figuren alguns dels autors alhora presents a les pàgines publicitàries de *La Llumanera*, en un llistat de llibres catalans en venda a l'Havana (*Propaganda literaria*, C/ O'Reilly, 54) i a la seu oficial de *La Llumanera*, a Nova York: en aquest llistat hi notem la presència intensiva de llibres impresos per La Renaxensa, a més de textos de Víctor Balaguer, Joaquim Riera i Bertran i, sobretot, de Frederic Soler *Pitarra*.

Però no podem fer el seguiment de les col·laboracions de tots aquests autors amb *La Llumanera*. Limitem-nos, doncs, a estudiar més de la vora l'activitat de Francesc Maspons, el nom del qual figurava entre els dels fundadors de *La Renaxensa*. En efecte, per tal de prestigiar la revista americana, li foren publicades, a la secció de «Cuentos populares», la rondalla intitolada «La cirereta» (núm. 6, iv-1875: 3), apareguda l'any anterior al tercer volum de *Lo rondallayre* (Maspons 1874: 100-103) i dues *bertranades*: «Lo Sant Cristo» (núm. 7, v-1875: 1) i «Lo rellojete de sol» (núm. 29, ix-1877: 6-7) (Oriol [en premsa]).

Però no només això: el mes de maig de 1875 la redacció de *La Renaxensa* envià com a obsequi als seus col·legues americans dos llibres acabats d'imprimir: «L'un es un tomo de *Jochs de la Infantesa*, descrits per la festiva ploma de F. Maspons y Labrós, y l'altre un tomo de bonicas poesias, titulat *Avant*, del jóve poeta Apeles Mestre [sic]. Donem las gracias als autors per eixa finesa de que un altre dia ne participarán los lectores en las columnas de LA LLUMANERA» (núm. 7, v-1875, 1). I, en efecte, als números següents ja hi trobem tres poesies de Mestres, procedents d'*Avant*: la «Cansó d'estiu» (núm. 8, vi-1875: 3), que havia estat musicada per Alfred Romeu (Mestres 1875b: 18-20); la faula «L'corb y l'firmament» (núm. 9, vii-1875: 3; Mestres 1875b: 20), i la breu poesia numerada amb el núm. c a *Del llibre del cor*, inclòs parcialment a *Avant* (núm. 9, vii-1875: 3; Mestres 1875b: 69).

V

Fem ara de nou un altre pas enrere. Acabem de veure que *La Llumanera* privilegiava una poesia musicada d'Apelles Mestres. L'interès actiu del poeta envers el món de la música, en efecte, també es remunta als anys de la primera joventut: pioner del moviment wagnerià a l'Estat espanyol,¹⁴ abans de 1875

13. Veg. encara: «També habem rebut los últims números de *La Renaxensa*, revista que s'está fent cada dia més interessant per lo judici de sos articles y la bondat de sas tendencias, y que marca un gran pas en la historia de la nostra literatura» (núm. 7, v-1875, 1).

14. Trobem el seu nom, amb el del Dr. Bartomeu Robert, el Dr. Josep Letamendi i Josep Rodoreda, entre els membres de la delegació espanyola del Patronat del Festival de Bayreuth, que havia de finançar l'estrena del *Parsifal*, entre 1878-1880 (Gordillo 2004).

Mestres havia entrat en contacte amb el compositor Josep Rodoreda, el qual li va musicar «L' desertor», cançó recollida a *Avant* (Mestres 1875b) però firmada el desembre de 1873. Josep Rodoreda, alhora, col·laborava amb l'editor de materials musicals Faustí Bernareggi, que li publicà la melodia de *Las siete palabras* (Rodoreda 1875). Doncs bé, el mateix any 1875 va veure la llum, també a càrrec de l'editor Bernareggi, l'opuscle intítulat *Cansons de noys*, amb lletra de Joaquim Riera i Bertran —col·laborador com hem vist de *La Renaxensa*—, música de Josep Rodoreda i il·lustracions d'Apelles Mestres (Riera 1875); *Cansons de noys* dedicades precisament «á D. Francisco Maspons y Labrós, autor dels llibres *Rondallayre catalá y Jochs de la infancia*», és a dir, aquells dos llibres que *La Llumanera* acabava d'anunciar a Nova York. Després d'aquell boix per a una novel·la que l'any anterior li havia encarregat Salvador Manero, es tracta del primer treball gràfic de Mestres que coneixem. I ens permet d'assistir a una extraordinària primícia, és a dir, un precedent encara tímid de la revolució tipogràfica que l'autor durà a terme amb les seves *Cansons ilustradas* (1879), musicades també per Josep Rodoreda, però amb lletra i il·lustracions a càrrec de Mestres.

Per tal de tancar aquesta nota musical, podem dir que Josep Rodoreda, aleshores professor de piano i solfeig al Conservatori del Liceu, el 1876 va ser nomenat mestre director de la Societat Coral Euterpe, tot succeint Anselm Clavé, traspasat dos anys abans. Aquest encàrrec per força havia d'intensificar la militància claveriana d'Apelles Mestres, el qual firmava el 29 de març de 1876 la primera biografia del polític i popular compositor: *Clavé. Sa vida y sas obras* (Mestres 1876b), que ben aviat trobarem també a les pàgines de *La Llumanera de Nova York*.¹⁵

VI

Tornem en efecte a *La Llumanera*, que amb tot això va informant els seus lectors dels progressos professionals d'Apelles Mestres. Independentment de les relacions amb la revista *La Renaxensa*, que la redacció americana ja no rep,¹⁶ li arriba en obsequi, entre altres materials, el nou llibre d'Apelles Mestres, *Microcosmos* (Mestres 1876a): «Lo millor elogi —escriuen els redactors— que podem fer d'aqueixos aplechs es recomanar llur adquisició als nostres lectors, pera lo qual podrán dirigirse al nostre Agent de la Havana» (núm. 17, x-1876: 3). Continuant amb el tema musical, el núm. 21 (1-1877) obsequia els lectors de *La Llumanera* amb un suplement gratuït dedicat a Anselm Clavé i no

15. Convé tenir en compte encara una altra col·laboració entre Mestres i Rodoreda dins d'aquest període: la «serenata morisca para voz de soprano» intítulada *Zuleima* (Mestres 1900), premiada al certamen de l'Associació Literària i de Belles Arts de Lleida l'any 1877.

16. «Fa temps que no tenim lo gust de rebre la excel·lent revista catalana *La Renaixensa* [sic], que ab tan gran écsit segueix publicantse á Barcelona» (núm. 17, x-1876, 3).

pot mancar-hi, com és natural, tant un retrat del compositor, a càrrec de Felip Cusachs, com unes «Apuntacions biograficas» firmades per Apelles Mestres i procedents del seu llibre *Clavé* (núm. 21, I-1877: 4),¹⁷ que alhora serà distribuït, amb les *Tradicions del Vallés* de Francesc Maspons, per la nova societat La Protecció Literaria, constituïda l'octubre de 1876 (núm. 27, VII-1877: 3). La informació relativa a l'activitat musical de Mestres es tanca, dins del període que ens interessa, amb la següent nota: «La inauguració dels concerts de la societat *Euterpe* y la distribució dels premis del primer certamen se feu en lo teatro Tívoli devant d'una inmensa concurrencia. Se estrená una cantata *Desperta musa*, lletra del nostre amich Apeles Mestres y música del mestre Ribera, que lo públich feu repetir» (núm. 25, V-1877: 6).

VII

Però ara convé que recordem que *La Llumenera* és «un periódich en catalá y ab ninots»¹⁸ (núm. 3, I-1875: 3), i de la mateixa manera que, com hem vist més amunt, havien estat convidats a col·laborar-hi els «aficionados á las letras catalanas» (núm. 1, XI-1874: 3), també hi havien de trobar cabuda els il·lustradors: «Com lo procehiment que empleém pera imprimir la primera plana de LA LLUMANERA es la foto-litografia, tenim facilitat y tindrém molt gust en reproduhir (sempre que ho mereixcan) los dibuixos, vistas y caricaturas quens envíen los nostres suscriptors» (núm. 2, XII-1874: 2).¹⁹ Amb un justificat orgull, els redactors de *La Llumenera* expliquen el mètode que els permet d'obrir les seves pàgines als ninotaires, aplicat a partir de l'experiència del *Daily Graphic*, amb el qual col·laborava Felip Cusachs: «Lo procehiment que emplea lo *Daily Graphic* es enterament nou, y consisteix en la reproducció del dibuix sobre la pedra litogràfica por medi de la fotografia. La primera plana de LA LLUMANERA se ha fet per aquet procehiment, tenint l'orgull de ser lo tercer periódich del món á que se ha aplicat tan útil invenció» (núm. 1, I-1874: 2).

No cal dir que Apelles Mestres, que travessa un període d'eufòria creativa, acull ben aviat aquesta crida. Comença a tenir, com hem vist, una incipient ex-

17. Tot i que el text de *Clavé* era firmat, com hem vist més amunt, el 19 de març de 1876 i que al peu d'impremta hi consta, en efecte, aquest any, *La Llumenera* no es farà ressò de l'aparició del llibre fins al maig de 1877: «Lo jóve escriptor Apeles Mestres ha donat ja á la estampa á Barcelona la monografia titulada *Clavé*» (v-1887: 6).

18. Ja havíem trobat aquesta expressió, que naturalment no tenia res de pejorativa, en un número anterior: «Al veurer anunciat en *El Cronista*, que se publica á Nova York un periódich en llengua catalana, y ab ninots, pera ridiculisar las costums dels yanquis, lo cor m'ha donat un salt d'alegria, que no es fácil ponderar» (núm. 2, XII-1874, 3).

19. Veg. també: «Se insertarán en LA LLUMANERA los artículos y correspondencias de curtas dimensiones que envíen los suscriptors y sian admisibles y també se reproduhirán per medi de la foto-litografia los dibuixos que tingan algun mérit» (núm. 6, IV-1875, 1).

periència en el camp de la il·lustració, i encara més ara, quan tot just ha estat cridat a col·laborar amb la nova revista barcelonina *El Porvenir* (núm. 1, 25-I-1876), on s'encarregarà d'aspectes gràfics potser marginals, però bàsics per a la nova experiència que enceta, la il·lustració en la premsa periòdica. I sabrà, a més, adaptar el seu estil personal al que la revista ja ha anat demostrant al llarg dels seus dos primers anys d'existència. Si bé és cert que *La Llumanera* aprofità els avantatges de la tècnica fotolítogràfica per tal de reproduir làmines solemnes, de vegades cedides per altres revistes o greus institucions, normalment confià el protagonisme gràfic a la caricatura: al cap i a la fi es tractava d'una *Revista catalana de novas y gresca*. El núm. 1 ja informava el lector que «la primera plana contindrà un dibuix fet expressament pera LA LLUMANERA, y representarà escenas catalanas, costums y tipos *yanquis*, sucesos de actualitat, caricaturas, etc.» (núm. 1, XI-1874: 2). El núm. 3 ofería «una plana [...] dedicada á Catalunya [que] representa escenas de aquesta época: la fira dells galls, lo assotament del tió pels noys, lo pessebre, la missa de Nadal, lo vi ranci, la malvasía, los turrans y las neulas; tot dibuixat per la ma mesma d'en Felip (núm. 3, I-1876: 3).

Seguint, doncs, aquesta tendència tan marcada envers la caricatura i el costumisme, Mestres publicà a *La Llumanera* una història en vinyetes —però no una auca— intitulada «Costums Catalanas. Un enterro a la montanya» (núm. 19, XI-1876: 5), firmada el 29 de juliol de 1876. Es tracta d'una reelaboració de la mateixa història que ja trobem al famós *Llibre Verd* de Mestres, inspirada en dibuixos fets a Cervelló el 1870. Francesc Pasqual i Armengol (2003: 29-30) ha estudiat a bastament aquest treball, de manera que nosaltres ara ens en podem excusar. Aquest estudiós cervellonenc posa en relleu la primera col·laboració gràfica americana de Mestres amb les seves precedents estades a Cervelló (on pogué coincidir amb Pitarra i, segons una tradició oral local, també amb Anselm Clavé), i alhora crida l'atenció envers la seva importància dins del procés de naixement del còmic a Catalunya, com a precedent dels famosos àlbums de la sèrie *Granizada*,²⁰ que feren tan popular Apelles Mestres als anys vuitanta del segle XIX.²¹

VIII

Mig any més tard, Mestres serà cridat a il·lustrar *La Campana de Gràcia* (a partir del núm. 389, 10-V-1877) i, tot seguit, la nova revista *Lo Nunci* (a partir del

20. «*Granizada*. Album por Apeles Mestres. Constará de doce cuadernos. Un cuaderno mensual, Barcelona, Librería Española, 1880». Vuit fulls cada número. No va aparèixer la sèrie corresponent a l'any 1881, anunciada al darrer fascicle de 1880.

21. Apelles Mestres col·laborarà encara amb *La Llumanera* amb una làmina relativa als Jocs Florals de Barcelona del 1877 (VII-1877: 7): hi trobem els retrats de Guimerà i Verdaguer, amb alegories de *L'Atlàntida* i de tres poesies d'Àngel Guimerà («L'any mil», «Lo plany d'en Claris» i «A una dona»).

21-x-1877).²² La seva professionalització com a dibuixant s'ha consolidat. I enceta encara una nova experiència literària: la narració en llengua castellana a les pàgines d'*El Porvenir*. L'aventura americana, naturalment, no ha estat més que un dels graons de l'escala que el durà, independentment del nostre punt de vista actual, a un èxit que en farà *el* poeta nacional de Catalunya, al costat de Jacint Verdaguer; el primer poeta laic de la Catalunya del segle XIX.

Amb això considerem que hem enllestit el quadre que ens havíem proposat de dibuixar. Hem seguit, en efecte, «l'itinerari més o menys complex que dugué Apelles Mestres, poeta i *minotaire*, a les pàgines de Nova York». Però, més que no pas això, ara ens interessa de cridar l'atenció envers el context personal i cultural que s'ha anat evidenciant, és a dir, envers l'estratègia relacional d'Apelles Mestres que, amb molt d'encert, va saber trobar els canals que tant a curt com a llarg termini havien de contribuir a la seva promoció personal. Amics, redaccions, editorials, institucions..., el context sociocultural en el qual el jove Mestres creix i madura no és mai escollit debades. I al llarg dels dos anys que hem anat seguint, hem vist com l'artista ha desplegat el seu ambició ventall de tendències artístiques que, com és sabut, el duren tard o d'hora a port. És cert que Mestres abandonarà la seva adolescent ambició de *novel·lista*; mentrestant, però, ha vist realitzades no fantasies, sinó projectes artístics ben concrets en el camp de la poesia, la narració i la biografia; del periodisme de viatges; de la crítica artística; de la cançó, la cantata i fins i tot la *sarsuela*,²³ amb un peu en l'activisme wagnerià; en el camp de la il·lustració bibliogràfica, de la gràfica en publicacions periòdiques... En definitiva, ens sembla d'endevinar rere el *furor creatiu* del jove Apelles Mestres un programa conscient, mesurat i realista, eminentment pràctic, que res no té a veure amb la ingenuïtat estètica, escollida i construïda de manera sòlida, que acabarà triomfant en cadascuna de les seves múltiples facetes d'artista.

JOAN ARMANGUÉ
Universitat de Càller

BIBLIOGRAFIA

Armangué Herrero 2007: Joan ARMANGUÉ I HERRERO, *L'obra primerenca d'Apelles Mestres (1872-1886). Del Romanticisme al Naturalisme*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Arxiu de Tradicions de l'Alguer.

Bover 1988: August BOVER, «El retorn de "La Llumanera de Nova York"», *Catalònia*, 11, 28-29.

22. Ens n'informa *La Llumanera de Nova York*, núm. 32, XII-1877.

23. «*Lo senyó del pis de dalt*. Sarsuela en un acte de Apeles Mestres. 1875» (al frontispici, però, hi llegim un «1887»), Biblioteca de Catalunya, ms. 1.076.

- Costa i Fernández 2005: Lluís COSTA I FERNÁNDEZ, «'La Llumanera de Nova York' (1874-1881): la veu d'una burgesia catalana a favor d'una Cuba espanyola», *Treballs de comunicació*, 19 (setembre), 55-65.
- Gordillo 2004: Francisco Javier GORDILLO, «La delegación española del Patronato del Festival de Bayreuth (1878-1882)», *Filomúsica. Revista mensual de publicación en Internet*, 49 (febrer).
- Llumanera 1987: *La Llumanera de Nova York*, pròleg de Joan Matabosch i Joaquim Molas, Barcelona, Edicions Anglo-catalanes, S.A.
- Maspoms 1874: Francisco MASPONS, *Lo rondallayre*, vol. III, Barcelona, Llibrería de Àlvar Verdaguer.
- Matabosch i Soler 1987: Joan MATABOSCH I SOLER, «Artur Cuyàs i Rossend Arús en "La Llumanera de Nova York"», dins *Llumanera* (1987: 21-22).
- Matheu i Fornells 1874: Francesc MATHEU I FORNELLS, *Anuari català - 1875, colleccionat y publicat per Francesch Matheu y Fornells*, Barcelona, Estampa de L. Obradors y P. Sulé.
- Mestres 1874a: Apelles MESTRES, «Revista de la exposició de Bellas Arts inaugurada l'dia 18 octubre de 1874», *La Renaxensa*, v, 2 (31 d'octubre), 76-82, i 3 (15 de novembre), 103-107.
- 1874b: Apelles MESTRES, «A propòsit de l'Anuari Català», *La Renaxensa*, v, 6 (31 de desembre), 233-234.
- 1875a: Apelles MESTRES, «Marian Fortuny. Necrología», *La Renaxensa*, v, 7 (15 de gener), 237-240, i 8 (6 de febrer), 269-273.
- 1875b: Apelles MESTRES, *Avant. Poesías catalanas*, Barcelona, Imprenta de La Renaxensa.
- 1876a: Apelles MESTRES, *Microcosmos. Versos catalans. Intimas y fabulas*, Barcelona, La Renaixensa.
- 1876b: Apelles MESTRES, *Clavé. Sa vida y sas obras*, Barcelona, Establiment tipogràfic de Espasa, germans y Salvat.
- 1879: Apelles MESTRES, *Cansons ilustradas, acompanyadas algunas d'ellas ab música autografiada per Joseph Rodoreda*, Barcelona, I. López editor.
- 1891: Apelles MESTRES, *La garba*, Barcelona, Espasa y Companyia.
- 1900: Apelles MESTRES, *Zuleima. Serenata morisca para voz de soprano, poesia de Apeles Mestres - música de José Rodoreda*, Barcelona.
- Molas 1987: Joaquim MOLAS, «Pròleg», dins *Llumanera* (1987: 17-20).
- Oriol (en premsa): Carme ORIOL, «'La Llumanera de Nova York' (1874-1881), una illa de cultura catalana a Nord-Amèrica», dins Joan Armangué / Caterina Valriu (ed.), *Illes i insularitat en el folklore dels Països Catalans*, Càller, Arxiu de Tradicions de l'Alguer.
- Pasqual i Armengol 2003: FRANCESC PASQUAL I ARMENGOL, *Apelles Mestres a Cervelló*, Càller, Arxiu de Tradicions de l'Alguer.
- Riera i Bertran 1875: Joaquim RIERA I BERTRAN, *Cansons de noys. Lletra de Joaquim Riera y Bertran, música de Joseph Rodoreda, ilustradas per Apeles Mestres*, Barcelona, F. Bernareggi editor.
- Roca i Roca 1875: Josep ROCA I ROCA, «Avant. Poesia catalana. Sr. D. Apelles Mestres», *La Bandera Catalana*, Barcelona.
- Rodoreda 1875: Josep RODOREDA, *Las siete palabras*, Barcelona, Vidal e Hijo y Bernareggi.
- Tomàs 1981: Margalida TOMÀS, «La Jove Catalunya», dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, II. *Homenatge a Josep M. de Casacuberta*, 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 383-407.

